

Tekst: Agnes Burger-Veltmeijer

De ib'er en dubbel-bijzondere leerlingen

Eerst denken, dan doen

Dubbel-bijzondere leerlingen hebben zowel kenmerken van (hoog)begaafdheid als van een leer- of ontwikkelingsstoornis. Hoe onderzoek je als intern begeleider hun tegenstrijdige behoeften? Door (on)bewuste vooronderstellingen van collega's en ouders te tackelen, labels overboord te gooien en systematisch te denken alvorens te doen. De Sterkte en Zwakte Heuristiek geeft inzicht.

Talentontwikkeling en hoogbegaafdheid (HB) zijn actuele thema's in het passend onderwijs. Leerlingen met talenten moeten de kans krijgen om werkelijk te excelleren. Bij dubbel-bijzondere leerlingen is dit een uitdaging. Zij passen qua gedrag en leren vaak niet in 'labels' en worden onvoldoende (h)erkend. Dat komt mede doordat talenten en tekorten elkaar kunnen camoufleren voor het ongeoefende oog. En ook doordat de beeldvorming rond hoogbegaafdheid op verschillende internetfora een eigen leven is gaan leiden. Er worden bijvoorbeeld kindkenmerken aan hoogbegaafdheid toegeschreven die niet gebaseerd zijn op empirische feiten en die regelmatig overeenkomen met kenmerken van ontwikkelingsstoornissen. Zoals 'hypergevoeligheid' 'weinig slapen' of 'kritische instelling'. Deze komen ook voor bij autisme, ADHD of een oppositioneel-opstandige gedragsstoornis (ODD). Dergelijke kindkenmerken worden vaak óf vanuit hoogbegaafdheid óf vanuit een leer- of ontwikkelingsstoornis geïdentificeerd. Hierdoor kan in het onderwijs een een-

zijdige focus ontstaan op ofwel de zwakke kanten ofwel de sterke kanten. Dit werkt scheve ontwikkelingsgroei in de hand en kan uiteindelijk leiden tot frustratie van talent en schoolmijding.

In dit artikel lees je wat ib'ers kunnen doen om eenzijdigheid in de kiem te smoren.

Dubbel-bijzonder

Dubbel-bijzondere, ofwel *Twice-Exceptional* (2E), leerlingen hebben enerzijds kenmerken van (hoog)begaafdheid, zoals (zeer) hoge intellectuele capaciteiten. Anderzijds hebben ze leer-, ontwikkelings- en/of gedragsproblemen. Bijvoorbeeld (kenmerken van) ADHD, autisme, dyslexie of niet-cognitieve problematiek (Beckmann & Minnaert, 2018; Burger-Veltmeijer, Minnaert, & Van Houten-Van den Bosch, 2011; Foley-Nicpon, Allmon, Sieck, & Stinson, 2011; Rommelse et al., 2016; Van Viersen, Kroesbergen, Slot, & De Bree, 2016). Onderliggend aan het zichtbare (werk)gedrag is bij deze leerlingen sprake van (forse)

discrepanties tussen aan de ene kant (zeer) hoge niveaus van (deelgebieden van) intelligentie en aan de andere kant (absolute of relatieve) zwakke niveaus op gebied van leerresultaten en/of (neuro)cognitieve informatieverwerking (waaronder aandacht, werkgeheugen, verwerkingssnelheid, cognitieve flexibiliteit, executieve controle, leersnelheid en centrale coherentie).

Problemen bij 2E

Er bestaat in de internationale literatuur en in de praktijk van het Nederlandse onderwijs gebrek aan consensus over de definiëring van 2E en over hoe 2E-leerlingen en hun psycho-educatieve behoeften moeten worden geïdentificeerd. Daarmee samenhangend zijn er geen evidence-based richtlijnen voor passende onderwijsinterventies bij deze groep. Dit kan soms leiden tot hapsnapinterventies (zie bijvoorbeeld Burger-Veltmeijer, Minnaert & Van den Bosch, 2016). Leraren, onderwijsbegeleiders en/of diagnostici kiezen dan onsystematisch voor werkvormen die gebruikelijk zijn bij bepaalde leer- of ontwikkelingsstoornissen of voor de gangbare strategieën bij hoogbegaafdheid. Deze tendens wordt versterkt doordat er onder deze professionals veel deelexperts zijn (zoals autismedeskundigen, dyslexiedeskundigen, hoogbegaafdheidsdeskundigen) en amper 2E-experts. Het is begrijpelijk dat deelexperts zien wat zij kennen. Maar de ervaring leert dat dit soms kan leiden tot een *confirmation bias* (de neiging om meer aandacht te geven aan informatie die de eigen ideeën bevestigt) en tot eenzijdige keuzes. Dat het niet goed is om eenzijdig vanuit de probleemgebieden te denken en werken, valt te lezen in het vermaarde boek van Webb (Webb et al., 2016). In dit artikel benadruk ik de andere kant: het gevaar dat ontstaat als een potentiële 2E-leerling eenzijdig vanuit hoogbegaafdheid gezien en begeleid wordt, terwijl de zwakke ontwikkelingsniveaus op andere gebieden niet herkend of zelfs miskend zijn (Rommelse & Slaats-Willemse, 2020).

Een zorgelijke ontwikkeling

In de praktijk zien we steeds vaker dat leer-, werkhoudings- en gedragsproblemen van potentiële 2E-leerlingen eenzijdig vanuit hoge intelligenties verklaard worden (Burger-Veltmeijer, Minnaert, & Van den Bosch, 2015; Rommelse & Slaats-Willemse, 2020). Dit strookt niet met de huidige empirische bevindingen. Hoge intelligenties blijken gemiddeld over de totale groep juist een (licht) beschermende factor te zijn voor leerproblemen of sociaal-emotionele problemen (Alabbasi, Ayoub, & Ziegler, 2020; Lavrijsen & Verschuere, 2019; Rommelse et al., 2016). Het zorgelijke is dat op deze wijze mogelijke stagnaties in ontwikkeling gemaskeerd kunnen worden, die juist wel aandacht nodig hebben (Rommelse & Slaats-Willemse, 2020). Denk

Meer weten?

Geïnteresseerden die zich in de werkwijze van de S&Z-Heuristiek en casuïstiek willen verdiepen, kunnen publicaties downloaden via agnesburger.nl. De uitgebreidere lay-out van de S&Z-Heuristiek is in deze publicaties te vinden (zie 'publications' en 'handouts').

bijvoorbeeld aan tekorten in de aandachtsregulatie of het inhibitievermogen die zich uiten in respectievelijk concentratieproblemen en impulsief gedrag.

Soms ontstaat deze eenzijdigheid door opvattingen binnen het team, bij ouders of hoogbegaafdheidscoaches of -onderzoekers. De ervaring leert bijvoorbeeld dat ib'ers of orthopedagogen zich onder druk gezet kunnen voelen als ouders bij leer-, werkhoudings- of gedragsproblemen van hun kind de oorzaak eenzijdig bij hoogbegaafdheid leggen. Ze willen dan niet dat ook mogelijke leer- of ontwikkelingsbelemmeringen verkend worden. School en ouders kunnen vervolgens soms recht tegenover elkaar komen te staan. Hoe voorkom je zo'n impasse? Door zoveel mogelijk van meet af aan meerzijdig naar de problemen van potentiële hoogbegaafde of 2E-leerlingen te kijken. En zonder er op voorhand enig label (noch ADHD, ASS, dyslexie, noch HB) aan te verbinden. Denk, vanaf de eerste signalering van problemen, samen met de ouders niet in labels maar in termen van sterke en (relatief of absoluut) zwakke niveaus in ontwikkeling. Bijvoorbeeld via de systematiek van de Sterkte en Zwakte Heuristiek (S&Z-Heuristiek).

Sterkte & Zwakte Heuristiek in het kort

De Sterkte & Zwakte Heuristiek (S&Z-Heuristiek, zie figuur 1 op pagina 38) is oorspronkelijk ontworpen voor handelingsgerichte diagnostiek bij leerlingen met (vermoedelijk) intellectuele hoogbegaafdheid plus autisme (Burger-Veltmeijer, Minnaert, & Van den Bosch, 2014). Vanuit de praktijk en door feedback van collega's en cursisten en via voortschrijdend theoretisch inzicht is deze verder ontwikkeld tot een systematische en dynamische denk- en handelwijze bij (vermoedelijke) 2E-leerlingen in het algemeen.

De werkwijze rust op drie pijlers:

1. Bewustwording en reductie van eenzijdigheid in vooronderstellingen, overtuigingen en denkpatronen (ofwel bias).
2. Systematisch denken en handelen van intake tot en met evaluatie.
3. Flexibel afstemmen op de individuele (vermoedelijke) 2E-leerling in zijn situatie thuis, op school en in de peergroup.

S&Z-Heuristiek

Intake fase	VERTAAL Strategiefase	Profiel van relatieve Sterktes en Zwaktes						V E R T A A L	Handelingsgerichte info			
		Onderzoeksfase							Indicatie fase			Advies fase
		Dimensies / functies	Z- (zeer) laag	Z- < gemidd.	S/Z +/- gemiddeld	S+ > gemidd.	S++ (zeer) hoog		S+++ zeer hoog	Behoeften per S&Z	Wat doe je al?	
COGNITIEF	WISC-V TIQ											
	Verbal											
	Non-verbaal (Block matrices / analogieën)											
SOCIAAL	Beleefbaarheid											
	Adaptiviteit, wederzijdigheid											
SCHOOLVAKKEN	Bewustzijn effect eigen gedrag											
	TI											
	RI											
EF	spelling											
	Rekenen											
	Functies											
CC	Nieuwsgierig											
	Naar de afsluiting, concreet											
	Werkgelegen											
Niet cognitief	Verwachting over gebied											
	Beleefbaarheid / positief / alternatief											

Figuur 1: S&Z-Heuristiek (©Agnes Burger-Veltmeijer et al., 2014, 2016, 2018, 2019).

De S&Z-Heuristiek gaat uit van de diagnostische fasen van het handelingsgerichte werken, die horizontaal van intake tot en met advies zijn afgebeeld (Burger-Veltmeijer et al., 2014; Pameijer, 2006). Verticaal staan cognitieve en niet-cognitieve ontwikkelingsaspecten, ofwel dimensies (Burger-Veltmeijer, 2020). In elke fase wordt hiernaar gekeken.

De diagnosticus maakt vanuit onderzoeksgegevens een profiel van sterke en zwakke niveaus. Hierbij worden zowel eventuele absolute als relatieve zwaktes ten opzichte van de intellectuele capaciteiten zichtbaar (figuur 1 is een beknopte versie). Vanuit het profiel kan de diagnosticus rechtstreeks speciale psycho-educatieve behoeften (SPEN's) destilleren en daar vervolgens passende interventies uit afleiden.

De S&Z-Heuristiek is geen algoritme en geeft geen wetmatigheid of 100 procent zekerheid. Het is een vuistregel die het niveau van professioneel handelen verhoogt (Burger-Veltmeijer, Kroesbergen, Minnaert, & Hoogeveen, 2019).

Werkwijze voor ib'ers

Voor ib'ers en onderwijsondersteuners die zelf geen diagnostiek doen, volgt hierna een fasegewijze systematiek.

1. Intakefase

Het eerste contact met de leraar en/of ouders die met een probleem rond een (vermoedelijke) hoogbegaafde of 2E-leerling naar je toekomen, is het begin van de intakefase. Luister actief en check alle bias (ofwel vooronderstellingen) tijdens dit eerste contact. Als ouders of leraar bijvoorbeeld zeggen dat het kind perfectionistisch is, beschouw dit dan niet als een feit (want het is een interpretatie). Vraag door, zodat duidelijk wordt welk concreet gedrag zij voor ogen hebben. Zeg bijvoorbeeld: als ik dit zou filmen, wat zou er dan op die

film te zien en te horen zijn? Of vraag wanneer het kind wel/niet 'perfectionistisch' reageert. Probeer te herkennen of er een 'emotionele oorzaak' onder ligt, zoals angst voor falen of afkeuring. Of dat er (mede) een (neuro-)cognitieve onderliggende beweegreden kan zijn. Bijvoorbeeld een sterke detailgerichtheid, waarbij verschillen tussen details alle aandacht opsorpen. Kom je er zelf niet uit maar heb je wel de indruk dat beide aan de orde kunnen zijn? Leg dan aan ouders en leraar uit dat hetzelfde soort gedrag meerdere oorzaken kan hebben. En dat je het samen met de leraar en/of de orthopedagoog wilt gaan uitzoeken.

2. Strategiefase

Vertaal de intakegegevens vervolgens naar onderzoeksvragen en een onderzoeksplan, om zicht te krijgen op de in de intakefase genoemde probleemgebieden. Bijvoorbeeld de onderliggende 'oorzaken' van het 'perfectionisme'. Ook geef je in het plan aan hoe je de interactie tussen leerling en leraar gaat analyseren.

3. Onderzoeksfase

Analyseer via bijvoorbeeld gesprekken, toetsresultaten en observatie in de klas (via video) de betreffende probleemgebieden. Let op dat je niet meteen interpreteert wat je ziet. Via dossieronderzoek kun je soms al zicht krijgen op het intelligentieniveau (een intelligentieonderzoek mag niet ouder zijn dan twee jaar). Zet vervolgens de bevindingen uiteen in een voorlopig profiel met gemiddelde, sterke en zwakke niveaus bij de onderzochte dimensies. In figuur 1 is een voorbeeldprofiel ingevuld.

Een profiel kan voor ouders en collega's visueel duidelijk maken hoe het komt dat sommige werkvormen of leervakken goed gaan en andere niet. Werk bij twijfel samen met de orthopedagoog of schoolpsycholoog.

4. Indicatiefase

In deze fase vertaal je de onderzoeksgegevens naar de individuele behoeften op grond van een analyse van de sterke en zwakke kanten via de hulpvragen: Wat heeft dit kind nodig om deze sterkte te ontwikkelen, stimuleren? Wat heeft hij nodig om deze zwakte op te rekken, te compenseren of remediëren? Check met ouders en leraar wat er al gedaan is en of dit passend is (*goodness of fit*).

5. Adviesfase

Bedenk concrete acties, werkvormen of benaderingen waarbij tegelijkertijd aan een sterke en zwakke kant tegemoetgekomen wordt. Gebruik hierbij de volgende hulpvragen:

- Hoe kunnen we de sterktes uitdagen en tegelijk de zwaktes waar nodig stimuleren, compenseren of remediëren?
- Hoe kunnen we sterktes gebruiken (matchen) om (relatieve) zwaktes te versterken? Maak daarbij zeker ook gebruik van de interessegebieden van een leerling; dat zijn ook sterktes.
- Hoe kunnen we voorkomen dat (relatieve) zwaktes de ontwikkeling van sterktes belemmeren?

Het bovenstaande is een greep uit hoe je te werk kunt gaan als ib'er. Dit alles lijkt gemakkelijker dan het is. Vooral acties waarbij tegelijkertijd aan een sterkte en een zwakte tegemoetgekomen wordt, stellen de ib'er voor uitdagingen. Maar: oefening baart kunst!

Ten slotte

Het Nederlandse onderwijssysteem is onvoldoende toegerust om aan de uitdagende en soms conflicterende onderwijsbehoeften van 2E-leerlingen te voldoen. Toch kan de ib'er op individueel niveau wel adequaat werken. Hoe? Door bij iedere stap in het handelingsgerichte proces te checken of hij los van 'overtuigingen' en 'meerszijdig' denkt. Verder is het van belang om de systematische lijn van intake- tot en met adviesfase systematisch toe te passen, alvorens tot interventies over te gaan. Kortom: eerst denken dan doen!

Het verdient aanbeveling om deze manier van meerszijdig en systematisch denken en doen ook in te zetten bij vroegsignalering van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. De ervaring leert namelijk dat bij deze kinderen soms ook latente 2E-problematiek aanwezig is. Een versnelling van groep 1 naar groep 3, gebaseerd

Enkele tips voor ib'ers

- Denk vanaf het begin meerszijdig bij mogelijke (latente) kenmerken van 2E.
- Ondersteun ouders en collega's of andere professionals bij het afstappen van (eezijdige) interpretaties en overtuigingen, door te helpen concretiseren.
- Denk niet in termen van labels, maar in termen van sterktes en zwaktes.
- Betrap jezelf op vooronderstellingen en overtuigingen die eezijdigheid in de hand kunnen werken.
- Overleg, of werk samen, met de orthopedagoog of schoolpsycholoog.
- Bespreek op bestuurs- of swv-niveau de noodzaak van meerszijdige diagnostische expertise van orthopedagogen en schoolpsychologen.
- Diagnostiek kan ook zonder tests: via observatie, gesprek, videointeractieanalyse, dossieranalyse enzovoort.
- Check of de door de leraar gebruikte interventies passen bij het profiel van een leerling.
- Verdiep je in de materie via de literatuur of cursussen.

op een onterecht eezijdige benadering vanuit hoogbegaafdheids-denken, komt helaas regelmatig voor.

Zorgcoördinatoren binnen het voortgezet onderwijs kunnen deze methodiek tevens inzetten om bij vraagstelling rond plaatsing in HB-voorzieningen te checken of alle benodigde informatie voor een dergelijk besluit wel in het dossier aanwezig is.

De literatuurlijst bij dit artikel is te vinden in de materialenbank op lbbo.nl.

Agnes Burger-Veltmeijer

Agnes Burger-Veltmeijer is als zelfstandig klinisch pedagoog, gz-psycholoog en k&j-psycholoog gepromoveerd op de combinatie hoogbegaafdheid plus autisme. Ze is gespecialiseerd in diagnostiek en consultatie bij (vermoeden van) hoogbegaafdheid en 2E en geeft nascholing aan (onderwijs)professionals op dit gebied.